

КОНЦЕПЦІЯ НЕОКЛАСИЦИЗМУ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ СПАДЩИНІ ВОЛОДИМИРА ДЕРЖАВИНА

Н. В. Басенко

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57*

У статті здійснено спробу наукового аналізу концепції неокласицизму у літературознавчих працях Володимира Державина. Висвітлено основні засадничі положення та методологічні принципи визначення неокласицизму як літературного стилю.

Ключові слова: літературний стиль, неокласицизм, класицизм.

Для теоретиків та істориків літератури сучасності надзвичайно важливим є вивчення і засвоєння досвіду та наукових прийомів видатних представників українського літературознавства минулих років. Це, з одного боку, забезпечує міцну основу для теоретичних узагальнень, створює вагому літературно-наукову традицію, а з іншого – саме в літературознавчих пошуках минулого закладено значну кількість цікавих ідей, які потребують свого переосмислення та розвитку і створюють величезну перспективу для сучасної літературознавчої науки в цілому. З цього погляду літературознавчі праці Володимира Державина, українського вченого з діаспори, є цінним джерелом для дослідників.

Загалом проблема дослідження неокласицизму на сьогоднішній день є достатньо актуальною. Вона знайшла своє висвітлення у працях таких вчених, як Ю. Шерех, Д. Наливайко, В. Брюховецький, С. Гречанюк, І. Дзюба, М. Наєнко, П. Хропко, Л. Тимченко, С. Мельник та інших. Однак, теоретико-літературні статті Володимира Державина займають серед них особнє місце, оскільки належать до однієї із перших спроб осмислити неокласицизм як цілісне літературне явище, що не обмежилося лише творчістю так званого п'ятірного грона, а мало своє продовження у творчості українських письменників наступних десятиліть, особливо на еміграції. Вчений прагнув дати зусібичне обґрунтування неокласицизму на рівні власне концептуальних узагальнень. У методологічному плані саме Володимир Державин вперше теоретично аргументував генетичний взаємозв'язок творчості неокласиків з традиціями європейського класицизму за допомогою формального підходу, на цій основі переглянув поняття класичності, розробив власну класифікацію літературних стилів. Слід також зазначити, що і сам вчений у своїй літературознавчій, літературно-критичній та перекладацькій діяльності перебував під впливом власне неокласичного типу мислення. Основними працями Володимира Державина тут є статті «Проблема класицизму та систематика літератур-

них стилів», «Поезія Миколи Зерова і український класицизм», «Дух і джерело українського неокласицизму», що носять полемічний характер і мають критичне забарвлення.

Здійснюючи побудову власної концепції неокласицизму, він логічно виходить з його історичних взаємозв'язків із класицизмом. Власне, неокласицизм для Державина, це той же класицизм, тільки перенесений на новітній літературний ґрунт, що чітко впливає з такого його твердження, як: «Неокласики» це значить – модерні прихильники класицизму» [1, 162]. До того ж, саме в зародженні та послідовному розвитку цих двох стилів в українській літературі він вбачав, по-перше, історично-світоглядну основу, що по-справжньому з'єднувала українську літературу з традиціями європейського та світового письменства, по-друге, потенціал оновлення та вдосконалення українського художнього слова.

Аналізуючи класицизм та неокласицизм як явища неперервного не тільки українського, й світового літературного процесу, Володимир Державин у своїх теоретичних міркуваннях опирається на розуміння художньої форми як того основного критерію, орієнтуючись на який і слід окреслювати той чи інший стиль у літературі, спостерігати його тяглість у часі, здійснювати оцінку творчості письменників, визначати вершинні твори, які складають скарбницю світової культури.

На його думку, як в літературі, так і в мистецтві слід застосовувати єдині принципи, які давали б змогу універсально-категоріального визначення стилю. В цьому плані Володимир Державин майже категорично відкидає історичний підхід, спираючись лише на формальну сторону будь-якої творчості. Стиль у його трактуванні – це система естетичних засобів, що поєднуються між собою логічно і мають на меті перетворити специфічний матеріал певного мистецтва на естетично вартісний твір [1, 75]. Загальна заснованість будь-якого стилю на раціонально зумовленій творчості є однією із справді специфічних рис концепції Державина, яка підтверджує неокласичне забарвлення його наукового мислення.

Раціоналізм у художньому творенні є тим ключовим елементом, що єднає класицизм та неокласицизм не тільки між собою, але й з античністю. Сучасний дослідник Дмитро Наливайко пише: «їх пов'язує передусім те, що вони походять із давньогрецької класики і витворених нею естетичного світогляду й ідеалу, з притаманних їй чуття і розуміння форми, тобто з певної парадигми художнього мислення» [2, 2]. Цю ж думку, тільки більш розгорнуто, висловлює і Володимир Державин з тим застереженням, що лише звернення письменника до античних сюжетів та образів (їх використання або наслідування) ще не може визначати приналежності художника слова до класицистичного стилю [1, 67].

Це, звісна річ, не означає, що Володимир Державин заперечує значення античності в естетичному становленні та функціонуванні

цих стилів. Письменників, у творчості яких помітні античні впливи, літературознавець називає «антикізуючими».

Визначальним, на думку Володимира Державина, є те, що «літературні стилі різняться поміж себе принципами своєї поетики» [1, 69]. Звідси випливає власне літературознавче розуміння класицизму як літературно-естетичного стилю, що містить певні лише йому властиві мистецькі особливості, які й прагне висвітлити науковець.

«...Класицизм чи клясичний (читай «неоклясичний». – Н. Б.) стиль надається до визначення за своїми іманентними чисто літературними ознаками, – пише вчений, – що не пов'язані безпосередньо ні з національною або діалектною мовою твору, ні з культурно-історичним оточенням і світоглядом автора, а зумовлені певним фундаментальним принципом поетичної творчості. Клясичний стиль існує поряд з іншими літературними стилями і може виникати в різних національних літературах зовсім незалежно від наявності або відсутності будь-якого історичного зв'язку між ними (або з античною літературою)» [1, 69].

Таке категоричне нівелювання культурно-історичного підходу звичайно є невиправданим, оскільки досить сильно абстрагує стиль від конкретики живого літературного процесу, в якому власне він по-справжньому твориться і функціонує. Та якщо аналізувати це положення з точки зору філософсько-світоглядних поглядів Володимира Державина на літературу загалом, то можна чітко побачити його провідну тенденцію до елітарності, до досягнення вершин у будь-якій повсякденній практичній діяльності. Тому класицизм у розумінні вченого – це дещо навіть більше, ніж стиль. Це, сказати б, вічний закон мистецтва, що полягає в його постійному шуканні досконалості.

Хоч автор і визначає неприпустимість для наукового дослідження вживання терміну «класичний» в аксіологічному значенні, однак, на нашу думку, в подальших своїх теоретичних роздумах сам починає зводити розуміння класицизму до аксіологічної площини, оскільки розглядає його як певний стиль-еталон, очевидно найбільш досконалий, а отже справді мистецький, на який мають рівнятися інші стилі.

Класицизм постає як певна ідеальна мистецька модель, інваріант, що має забезпечувати відбір вершинних творів за певними чітко визначеними формальними ознаками. І хоч це, приміром, не зовсім той строго унормований класицизм французького зразка, та все ж це той стиль, який структурно найбільш стрункий і викінчений. Тому його з'ява на Україні в 20-х роках, а в післявоєнний час – на еміграції, сприймалась Державиним як симптоматична: «Класицизм у мистецтві природно тяжить до ідеалістичного світогляду. Тому, позбавившись з кінцем війни і зовнішнього цензурного тиску, і ще згубніших для літературного мистецтва внутрішніх потягів – ототожнювати поезію із злободенною віршованою публіцистикою – українська національна поезія відразу насамперед поновила органічно властивий їй як поезії засадничо ідеалістичної духовості клясичний стиль, що його цвітіння

було брутально перервано війною й терором» [1, 336] – робить висновок літературознавець.

Однак ці його міркування слід сприймати здебільшого в ключі заперечення вульгарно-соціологічного «радянстичного» підходу до мистецтва слова, що як тенденція простежується і в творчості письменників діаспори. Адже саме таким викликом і протиставленням радянській літературі був український неокласицизм 20-30-тих років. Відстоювання класичного в українській літературі як неодмінно найкращого, мистецьки високого, такого, що не ізолює, а навпаки – виводить її на світовий художній простір, в концепції Володимира Державина хоч і є в своїй сутності протилежною стороною авторитарного перебільшення ролі якогось одного зі стилів (так як це присутнє і в літературознавчих поглядах Юрія Шереха, Івана Багряного та інших), апріорно містить у собі благородну мету через неокласицизм підтвердити повноцінний статус української літератури серед інших літератур світу, особливо в чужомовному неукраїнському середовищі.

Ще однією важливою деталлю є те, що стильовий вияв для Володимира Державина, по суті, не може мати ніяких обмежень, але може мати певну міру (ступінь): «...кожен літературний стиль може виявлятися в конкретній поетичній продукції певної літературної школи більш характеристично або менш характеристично, і класичний стиль ніяк не становить винятку щодо цього» [1, 70]. Тобто вчений все ж визнає певну градацію художніх стильових ознак, за якою можна здійснювати ступеневу класифікацію літературних творів для визначення їх кращих зразків та міри приналежності до того чи іншого стилю.

Як уже зазначалося, центральним критерієм у визначенні Державиним літературного стилю є форма художнього твору, що активно проявляє себе перш за все в художньому образі. В свою чергу, художній образ – це певне особливе поєднання його семантично-значенневих елементів, що творить собою певну цілісну структуру і становить власну неповторну якість того чи іншого літературного твору. Наявність у ньому великої кількості певним чином структурно побудованих художніх образів зумовлює його приналежність до того чи іншого художнього стилю: «...структура поетичного образу визначає собою методу естетизації семантичних елементів слова і через те зумовлює ту систему естетизації всіх елементів слова, яка зветься літературним стилем» [1, 76]. Тобто, в кінцевому підсумку літературний стиль – це естетизація всіх елементів слова.

Поняття естетизації зовсім не випадає з логічного ряду теоретичних міркувань В. Державина, адже під нею він розуміє метод «перетворення специфічного матеріалу певного мистецтва на естетично вартісний твір» [1, 75]. Слово як матеріал перетворюється на естетично значущу одиницю – художній образ – за допомогою структурування його значенневих елементів. А на основі типізації відмінних між собою

семантичних структур художніх образів науковець створює власну класифікацію наявних в той час, на його думку, художніх стилів в українському літературному процесі.

Таким чином, за критерій визначення літературного стилю Володимир Державин бере різноманітні співвідношення семантичних елементів слова, що утворюють художню образність тексту, який у такий спосіб стає повновартісним твором мистецтва та іманентно входить в естетичне поле власне літературного стилю («вирішальна ознака певного літературного стилю – його образність» [1, 174]). Характер художнього образу – міра естетичної якості стилю.

Класицизм (неокласицизм) в системі художніх стилів Володимира Державина визначається як «поетичний образ, (що) має таку структуру: контекстуальне значення слова не збігається з його ж таки загальним чи то узуально-нормативним значенням і не є безпосередньо зрозуміле для читача, а проте повністю й безвинятково розкривається у своєму літературному контексті, себто принципово не потребує для свого розуміння виходу поза межі естетичної єдності твору. Клясичний образ є метафорою і як усяка метафора потребує свого розкриття; але це розкриття іманентне поетичному творові, тоді як, приміром, образ символічний принципово потребує трансцендентного творові розкриття» [1, 77].

Глибоко осмислюючи природу художнього образу, опираючись на теоретичні досягнення в галузі тогочасного мовознавства, Володимир Державин прагне віднайти ту справді наукову методологію, яка б давала можливість дійсно об'єктивної оцінки художніх явищ живого літературного процесу, позбавленої ідеологічної заангажованості та вульгаризаторських тенденцій.

Концептуальні засади неокласицизму є цінними для сучасної літературознавчої науки з того погляду, що виявляють його справді новаторський підхід у розробці такого теоретично складного питання як літературний стиль. Володимир Державин звертається до форми, приходячи в кінцевому результаті до розуміння потреби глибинного змістового наповнення твору завдяки семантично-значеннєвому співвідношенню всередині кожного слова твору, а також смислового співвідношенню слів одне з одним.

Від теоретичних роздумів загального характеру Володимир Державин часто переходить до емоційних формулювань, що мають дискусійний, оборонно-наступальний характер. Особливо це виявляється в його концептуальній полеміці з Юрієм Шерехом та іншими видатними літературознавцями діаспори. Адже ішлося навіть про те, що неокласицизм слід захистити від його повного заперечення. Юрій Шерех у своїй статті «Легенда про український неокласицизм» намагався обґрунтувати тезу про те, що «неокласицизму як літературно-мистецької школи в 20-ті роки на Україні не було» [4, 94].

Щодо Володимира Державина, то саме в його працях «Проблема класицизму та систематика літературних стилів», «Поезія Миколи Зеро-

ва і український клясицизм», «Дух і джерело українського неоклясицизму» послідовно викристалізується концепція неокласицизму як реального явища живого літературного процесу. Їх аналіз дає нам змогу сформулювати систему основних ознак неокласицизму як літературного стилю або напрямку за Володимиром Державиним. Серед них такі:

1. врівноваженість (викладу й композиції);
2. «кляризм» (термін, запроваджений французькими класицистами початку ХХ ст., що означає «прозору ясність» викладу);
3. мальовничість;
4. «логічна» консеквентність (послідовність) сюжету та композиції;
5. принципова скерованість на «Велике мистецтво» [1, 158];
6. «естетизм, себто культ мистецтва, концепція Краси як найвищого блага, як конкретної артистичної синтези Добра й Істини» [1, 179];
7. ідеалізм (теза про те, що класицизм тяжіє до ідеалізму);
8. раціоналізм (який, однак, учений утверджує як обов'язкову ознаку у статті «Дух і джерело київського неоклясицизму», але переглядає та пом'якшує свою позицію щодо нього у праці «Микола Зеров і український клясицизм»);
9. «гостро критичне ставлення до революції як такої і до «пролетарської» революції зокрема; бо позитивні її наслідки для мистецтва – вкрай сумнівні, а негативні – очевидні» [1, 188];
10. «внутрішня еміграція» [1, 190] – термін В. Державина на позначення фактичної байдужості неокласиків до сучасності. Як пише С. Павличко: «Неокласики були спокійними, розсудливими інтелектуалами, які розвивали передовсім форму й уникали зв'язку з неврастенією сьогодення» [3, 203].

Ці положення складають базу основних суттєвих характеристик, послуговуючись якою Володимир Державин здійснював і свою літературно-критичну діяльність. Він проводив аналіз творчості різних українських письменників, беручи ознаки неокласицизму за критерії оцінки якості художнього твору.

Бурхлива, суперечлива атмосфера літературної еміграції була дуже важливим мотиваційним чинником, що спонукав її діячів до пошуків нових шляхів розвитку мистецтва слова. Можна сказати, що ці пошуки проходили під девізом «у суперечці народжується істина», продовжуючи дискусійну лінію 20-30-тих років та збагачуючи полемічну традицію української літератури в цілому.

Загалом питання літературознавчих полемік в українському еміграційному середовищі заслуговує на окрему ґрунтовну наукову розвідку, адже саме теоретично-ідейним зіткненням різних поглядів завдячуємо народженню цінних напрацювань в галузі літературної теорії, історії та критики і розширенню обріїв їх науково-дослідницької перспективи. Тому не випадковою у цьому контексті видається і концептуальна теза Володимира Державина про те, що

«класицизм – це не є наше минуле 20-х років; це ми самі, це наше творче сьогодні, вчора і позавчора і поза всяким сумнівом найвище в нашому завтра» [1, 195].

Отож, класицизм у його новітньому («нео-») варіанті став для Володимира Державина тією теоретико-літературною віссю, навколо якої фактично оберталася його літературознавча дослідницька робота. Відстоюючи мистецькі позиції неокласицизму, його непромінальне значення для історії української літератури, він, власне, і ввійшов у історію нашого літературознавства як непересічний вчений-дослідник з власними неординарними поглядами.

Література

1. Державин В. Література і літературознавство. Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці./ Упорядн., авт. передм. С.І. Хороб.– Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 486 с.
2. Наливайко Д. Чинник повноти і цілості (про класицизм та українських неокласиків) // Зарубіжна література. – 1999. – Ч. 15.
3. Павличко С. Теорія Літератури. – К.: Основи, 2002. – 679 с.
4. Шерех Ю. Легенда про український неокласицизм // Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеології. – Т. 2.– Харків: Фоліо, 1998. – 584 с.

THE CONCEPTION OF NEOCLASSISIM IN VOLODYMYR DERZHAVYN LITERARY INHERITANCE

N. V. Basenko

*PreCarpathian University by V.Stefanic, 57 Shevchenko Street,
Ivano-Frankivs'k, 76000, Ukraine*

The attempt of complete scientific analysis of the conception of neoclassicism in Derzhavyn literary studies is realized in the article. The main conceptual positions and methodological principles of determination of neoclassicism as literary style are shown.

Key words: *literary style, neoclassicism, classicism.*